

נוער עולה בסיכון: מודל יישובי למניעת "הסיכון"

סרג'יו הרצוג*

משבר העלייה:

מתחילתה של הציונות, עליתם של יהודי העולם היתה מרכיב חיוני בבניית היישוב בארץ. עם הקמתה של מדינת ישראל, נחקק חוק השבות, לפיו המדינה תהיה כמקום מקלט לכל יהודי נרדף בעולם. כך הפכה ישראל ל"חברת מהגרים" (אייזנשטט, 1979).

תהליך ההגירה מוגדר כ"משבר", גם אם במדינת המוצא המהגר תיפקד כראוי טרם ההגירה (אמיר וצלנוק, 1997). משבר זה, המקבל ביטוי במישורים האישיים והתרבותיים, נוצר בשל תהליכי ההתנתקות של המהגר מתרבותו הקודמת ואימוצו את התרבות החדשה בארץ ההגירה (וייל-טנע והופמן, 1995). תהליכים אלה מביאים להתנגשות בין הנורמות השונות של שתי התרבויות (culture conflict). התנגשות זו עלולה להביא את המהגר לעבריינות ולסטייה חברתית ואישית (Sellin, 1938).

משבר ההגירה הוא חמור יותר בקרב בני הנוער, העוברים את תהליך ההתבגרות. זהו שלב התפתחותי המסמל את המעבר בין ילדות לבגרות ומאופיין ע"י שינויים בעלי עוצמה רבה, ברמה הפיזית, והנפשית-חברתית. שילוב זה של שני סוגי המשברים יוצר מצוקות קשות בקרב בני הנוער. בנוסף לשינויים ההתפתחותיים והקשיים התרבותיים עקב ההגירה ישנו קושי נוסף בעל השלכות קשות עבור המתבגר: השפעתו של משבר ההגירה על מבנה המשפחה ותפקודה. עקב המעבר חל היפוך בתפקידים בתוך המערך המשפחתי הנובע מקליטתם המהירה יותר של הצעירים בהשוואה למבוגרים (לשם, 1992). כתוצאה מכך מוטלות על המתבגרים משימות של "מבוגרים" והם הופכים למתווכים בין המשפחה לבין החברה הקולטת. ההורים, העסוקים בענייני דיור, תעסוקה ופרנסה, מפתחים בעל כורחם תלות בילדיהם. מצב זה, יחד עם איבוד המעמד האישי והמקצועי הנלווה לכל הגירה, מחליש את סמכותיות ההורים ומגביל את יכולתם לשמש כמקורות להזדהות ולתמיכה במצוקותיהם של הצעירים, ומונע מהם לשדר נורמות של קונפורמיות לילדיהם. המצוקות שחווים הצעירים מתבטאות לרוב בסימפטומים של הסתגרות, דיכאון וניתוק, הפוגעים ביכולתם של הנערים לגבש את זהותם בשלב ההתבגרות וכך נפתחת הדרך להזדהות עם קבוצות לא נורמטיביות, בעלות סטיות חברתיות למיניהן (וייל-טנע והופמן, 1995). הנערים העולים, אם כן, עוברים שני משברים בו-זמנית: משבר ההגירה, ומשבר גיל ההתבגרות, אשר השילוב ביניהם דוחף אותם לניתוק ואף עבריינות (מירסקי ופראוור, 1992; וייל-טנע והופמן, 1995; דוידסקו, 1996; Grinberg and Grinberg, 1992).

---

* רכז הטיפול בנוער עולה בסיכון, היחידה לקידום נוער - הרצליה

העלייה לארץ ממדינות חבר העמים:

משנת 1989 ועד היום, הגיעו ארצה יותר משבע מאות אלף עולים חדשים, מתוכם כ-660,000 ממדינות חבר העמים. עליה זו הביאה לגידול משמעותי בהיקף האוכלוסייה בארץ. גידול זה ניכר במיוחד במספר יישובים בהם אחוז העולים מחבר העמים מהווה חלק מרכזי מכלל האוכלוסייה ביישוב (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1996).

הפער הבין-תרבותי שנוצר עקב ההגירה הינו ניכר בעליה זו. החברה הישראלית, המורכבת מריבוי של קבוצות (אתניות, דתיות, ואחרות) מאופיינת כחברה דמוקרטית, השמה במרכז את חירויות הפרט. העולים, בעיקר המבוגרים, אשר גדלו במדינות קומוניסטיות, בהן מעורבות חברה בחיי הפרט הייתה מרבית, והתרבות שאפה להומוגניות, מתקשים להפנים את העקרונות הדמוקרטיים ורואים בהם פריצות (כהן ובן-דוד-גירסי, 1996). הבדלים אלו מקשים על תהליך הקליטה בארץ: לעולים קשה להבין את היחס החופשי של הצעירים לסמכות. חופשיות זו מאיימת עליהם; לישראלים קשה להבין את החשדנות והסגירות ביחסם של העולים כלפיהם.

למרות התדמית של עליה זו (אוכלוסייה מבוגרת), זוהי עליה צעירה: התפלגות הגילאים שלה דומה להתפלגות הגילאים באוכלוסייה הוותיקה (לשכת הקשר, תקשורת אישית, 1997). בגל העלייה האחרון הגיעו ארצה יותר מ-75,000 ילדים ובני נוער. כתוצאה ממדיניות הקליטה הישירה, רוב מעמסת קליטתם נפלה על מערכת החינוך הפורמלית. אך כצפוי, ולמרות המאמצים של משרד החינוך להכיל את מירב בני הנוער, הפתרונות הפורמליים כוונו אל הנער הממוצע ולכן הנערים החלשים נשארו ללא מענה (להב, 1996). לצורך הטיפול בנוער העולה החלש ("נוער בסיכון"), הוקם מערך חינוך בלתי פורמלי בתוך היחידות לקידום נוער ברשויות המקומיות השונות. במאמר זה, יתואר מודל העבודה הטיפולית של היחידה בהרצליה עם נערים עולים מחבר העמים.

הטיפול בנוער עולה בסיכון ביחידה לקידום נוער בהרצליה:

בהרצליה נקלטו בגל עליה זה יותר מ-1,500 ילדים ובני נוער, המהווים כ-6.5% מכלל הקטינים בעיר. רובם באו ממדינות חבר העמים, בעיקר מהמדינות האירופאיות, ונקלטו בצורה ישירה. בשנים הראשונות להגירה, עם שילובם של הנערים בבתי הספר השונים, חלה עליה במספר הפניות מהקהילה להתערבותה של עובדת דוברת רוסית מהיחידה לטיפול בנוער עולה בסיכון. בעקבות זאת, הוקם מערך לטיפול בנוער עולה בהרצליה אשר התמקד בבנים בגילאי 14-18 שנשרו ממערכות פורמליות. עבודה זו נעשתה באמצעות בניית תוכניות יחודיות ברוסית וכן גיוסם והכשרתם של עובדים ייחודיים לתחום זה בעלי ניסיון טיפולי-הדרכתי ו/או דוברי רוסית. עם הקמת המערך ביחידה (סוף שנת 1993) ערכנו מיפוי של בעיות וצרכים של הנערים העולים בעיר ושל המסגרות הקיימות בקהילה במטרה לבנות אסטרטגיה נכונה של טיפול. במהרה גילינו שראשית, לא היה (ואין עד היום) מערך טיפולי-ייעוצי בלתי פורמלי לנערים עולים בעיר; ושנית, מצבם של הנערים היה קשה מאד וקיבל ביטוי במספר מצוקות עיקריות:

* השבר הבין-דורי בתוך המשפחה כמפורט לעיל. בהרבה משפחות החלטת העלייה נעשתה בצורה מהירה ופתאומית אשר נכפתה על הנערים ועוררה כעס ותסכול. יש לציין את השיעור הגבוה של משפחות חד-הוריות אשר בחלקן הגדול התפרקו בשל החלטת העלייה ו/או קשיי הקליטה.

* חוסר שילובם של הנערים בבתי הספר הביא לנשירתו של אחוז גבוה מבין התלמידים העולים. הנשירה ממסגרות החינוך הפורמליות הביאה לתופעות של דיכאון, עזובה רגשית, ניתוק חברתי, ואף התחברות לנוער שוליים.

* מצוקה כלכלית, בעיקר עקב עלות הדיור הגבוהה בעיר, השפיעה על הנערים וגרמה להם לעזוב את הלימודים לצורך עזרה בפרנסת המשפחות. מצוקה זו מנעה מהנערים מלהשתתף בפעילויות בשעות הפנאי וכך העלתה את הסיכון להתבודדות חברתית ולהתנהגויות לא נורמטיביות.

* בעיות חברתיות עקב חוסר שילובם של העולים בחברת בני גילם הנובעות מצד אחד, מתוך התנגדות של הנערים "הצברים" לקבל את ה"זרים" בקרבם; ומצד שני, מתוך תחושות הכעס והטינה של העולים, כלפי החברה הקולטת שמקורן הן בדחייה מצד הותיקים והן באובדן קבוצת השווים מארץ המוצא.

השילוב של כל המאפיינים הללו הביאו ביטוי מצוקה כגון: אפאתיה, דיכאון וערך עצמי נמוך, אשר הביאו את הנערים לשימוש באלימות ובסמים, שתיית אלכוהול וקיום יחסי מין בלתי מובחנים. כתוצאה מן הבדיקה, הגענו למסקנה כי התפיסה הטיפולית הקיימת ביחידה, המתמקדת בטיפול ברמה הפרטנית בבנים שנשרו למעשה מבתי הספר, אינה מספיקה על מנת לתת מענה למכלול הבעיות של הנערים העולים ומשפחותיהם. לכן, החלטנו לבנות מערך טיפולי רחב-היקף, הפועל במספר חזיתות בו-זמנית, אשר במרכזו מושם חיזוקו הרגשי והחברתי של הנער. לצורך זה, ובמקביל לטיפול הפרטני, הוחלט להשקיע מאמצים גדולים בשלושה מישורים: הקשר עם ההורים; שילובו של הנער בבית הספר; ושילובו בחברה הנורמטיבית. הדיון להלן יתמקד בפירוט המאמצים הללו.

חיזוק ההורים - בתהליך הטיפול, הנערים מביאים קשיים לא מבוטלים בקשר עם הוריהם, בעיקר סביב בעיות תקשורת בין-דוריות וכן תלותם של ההורים בילדיהם עקב חוסר תפקודם בארץ. במהרה מתברר שלרוב הנערים לא היו שותפים להחלטתם של הוריהם לעלות. החלטה זו נכפתה עליהם. רוב ההורים מסבירים את עליתם ארצה כצעד שנעשה עבור הילדים וחלקם אף מעבירים אל ילדיהם את תחושות האשמה והאחריות לכישלון הקליטה. ההורים מגלים חוסר אונים ואוזלת יד המונעים מהם למלא את תפקידם. בנוסף, ההורים מגלים קושי בהבנת הבעיות של ילדיהם, הן כמתבגרים והן כעולים, והם נוטים להאשים אותם בעצלות, בעיקר לנוכח הכישלון בלימודים. בהקשר זה, להורים חסר מידע בסיסי הן על משבר ההגירה וקשיי גיל ההתבגרות, והן על ההבדלים בין מערכת החינוך בארץ, בהשוואה למערכות מקבילות בארץ מוצאם.

לאור מצוקות אלה, החלטנו להרחיב את מערך התמיכה על מנת לכלול גם את הורי המטופלים. בדבר נעשה באמצעות הרחבת התפיסה הטיפולית, הרואה בייעוץ והכוונת ההורים חלק אינטגרלי מהטיפול במתבגר, ומתייחסת אליהם כחלק מרכזי מהמערך התמיכתי בנערים. מאמצי היחידה בשיתוף ההורים בתהליך הטיפול החזירו להם את האחריות בטיפול בילדיהם מחד, וחיזקו את אמונם ביכולותיהם מאידך. במסגרת מאמצים אלה בנינו סדנאות טיפוליות עבור הורי המטופלים, שנועדו לעזור להם להתמודד עם מצוקותיהם בתקשורת עם צאצאיהם

בכלל, ואלו הקשורות לילדיהם בפרט. גם ללא משבר ההגירה הורות היא אחד התפקידים המורכבים ביותר (אם לא המורכב ביותר) אותם ממלא אדם מבוגר בחייו. אך בניגוד לתפקידים אחרים, ההורה אינו מקבל הכשרה לכך, ואינו נדרש להוכיח ידע ויכולת לפני כניסתו לתפקיד. על מנת להקל על ההורים, הסדנאות כללו הרצאות פרונטליות בנושאים שונים (משבר ההתבגרות וההגירה, מערכת החינוך בארץ) אך גם היוו קבוצת תמיכה, שאפשרה ליחיד לשתף את הקבוצה ברגשותיו לצורך אוורור ושחרור לחצים.

מניעת הנשירה "הסמויה" - ניתוח של המקרים הרבים של נשירה בקרב תלמידים עולים אפשר לאפיין אותם על פי סימפטומים משותפים, הנבדלים לרוב מאלה המופיעים במהלך נשירה אצל הותיקים, מטופלי היחידה. תהליך הנשירה של נוער עולה אינו מתרחש כצעד חד אלא בהדרגה. הנשירה מתחילה בהיעדרות ממקצוע אחד, אשר מתרחבת למספר מקצועות, עד לעזיבה הסופית. נוסף על כך, הנשירה של העולים אינה קשורה בהכרח לבעיות התנהגות קשות בבית הספר, הדורשות את התערבותם של גורמים שונים במערכת, אלא שהיא סמויה. התלמידים הנושרים נוטים לשבת בסוף הכיתה, השתתפותם בשיעורים מועטה, והישגיהם הולכים ופוחתים, עד שלבסוף, במה שנראה למערכת כצעד פתאומי, נעלמים לחלוטין. בבסיס התופעה אנו רואים את חוסר יכולתם של העולים להשתמש ולהבין את השפה העברית ברמה נאותה וכך לעמוד בקצב של הכיתות הרגילות. אין ספק כי האולפנים בבתי הספר אינם מכינים את הנערים דיה לשילוב בכיתה רגילה והדרישות מהנערים בכיתות אלה אינן תואמות את יכולותיהם. בעוד שהנערים החזקים והמוכשרים יותר אכן מצליחים להתגבר על הפער בזמן קצר, הנערים החלשים אינם משיגים את הכיתה ומתייאשים.

היחידה משקיעה מאמצים רבים להגברת שיתוף הפעולה עם כל החטיבות והתיכונים בעיר. בתחילת שנת הלימודים, היחידה יוזמת מפגשים אישיים בכל בית ספר עם הצוות הממונה על הטיפול בעולים. עובדי היחידה מייעצים לבית הספר ומסייעים באיתור המוקדם של נערים עולים הנמצאים בתהליך הנשירה. בין אותות האזהרה השכיחים ביותר ניתן לציין הישגים נמוכים; אי-הכנת שיעורי בית; איחורים; והיעדרויות. במפגשים אלה נקבעים נוהלי העבודה המשותפים (הפניות; קביעת מטרות טיפוליות; עידכונים; וכו'), וכן מפורטת תוכנית העבודה השנתית של היחידה עם העולים, בה מודגשת חשיבותן של האולפניות (ללימודי עברית, אנגלית ומקצועות הומניים), הפועלות ביחידה באמצעות היל"ה. האולפניות המאפשרות לנערים ללמוד בקבוצות קטנות, מצמצמות את הפער בינם לבין הכיתות, וכך תורמות לצמצום תחושות התסכול ושעמום בשיעורים, תוך חיזוק דימוים וביטחונם העצמי.

שילובם החברתי של העולים בארץ - מודל הקליטה באמצעות התמעה שהיה מקובל בשנים עברו גרס כי על כל עולה לעשות מאמץ להפנים את ערכי התרבות הקולטת, תוך מחיקה מהירה של עברו. בשנים האחרונות, הרציונל שהוגדר לצורך הפעלת מערך העבודה עם עולים ביחידות לקידום נוער מתבסס על גישה דואלית של קליטה: מחד ישנו ניסיון לשלב את העולים בחברה הישראלית, תוך הפנמת ערכיה, ומאידך, מתן כבוד וביטוי לעברו, תרבותו ושפתו של העולה, תוך לגיטימציה לבעיות הנלוות למשבר העליה (להב, 1996). במישור האופרטיבי, יישום מדיניות זו ביחידות התחלק לשני שלבים: ראשית, חיזוק העולים באופן פרטני וקבוצתי; ושנית, שילובם של עולים בפרויקטים משותפים עם ילידי הארץ.

לצורך זה, היחידה החלה בתוכניות להקמת מועדון לעולים, בסגנון "בית חס", המיועד לפעילות חברתית. הכוונה היתה שהמסגרת הלא פורמלית תספק לנערים, בשלב ראשון, אלטרנטיבה לשוטטות ברחובות. במסגרת זו הם יוכלו להתכנס ולפעול לפי הכללים המוכרים להם, לחוש קירבה וביטחון וכך להתחזק כפרטים וכחלק בקבוצת תמיכה. התחזקות זו תיצור תנאים אופטימליים לגיוס כוחות נפשיים אצל הנער ותסייע לו בהתאקלמות והמתמודדות מוצלחת עם משימת הקליטה (דוידסקו, 1996). בשלב שני, לאחר התחזקותם האישית והחברתית של הנערים, מסגרת המועדון תאפשר לשלבם בפעילויות עם נוער ותיק, במסגרת בה הם יחוו "מארחים" ולא "אורחים". המועדון תוכנן כמוקד לאיתור נערים ולהפעלת פעילויות במישורים הטיפוליים, המניעתיים וההפגתיים (פינטו ואחרים, 1995). המועדון יכל לשמש כחממה לסוציאליזציה חברתית כפולה של נערים בארץ: הן כמקום לתרגול מיומנויות של חיים בדמוקרטיה, כגון פיתוח יכולת הידברות והאזנה עניינית לזולת, ועד פיתוח תרבות של צוותא, אחריות אישית, כבוד הדדי, עזרה לזולת ושירות לקהילה (כהן ובן-דוד-ג'רסי, 1996); והן כהזדמנות לפיתוח יחס אוהב כלפי המדינה וסמליה, ההיסטוריה, המסורת והעם. הדבר חשוב במיוחד לאור העובדה כי קבוצה זו של עולים נעדרת את הלהט הציוני, אשר אפיין עליות קודמות (וייל-טנע והופמן, 1995).

למרות התוכניות, המועדון בהרצליה לא הוקם עד היום: זאת מסיבות "אידיאולוגיות" וטכניות במישור העירוני. יחד עם זאת, ובעידוד העובדים עם נוער עולה (באמצעות פרסום מאסיבי בקרב כל העולים בעיר, ובעזרת בתי הספר), משרדי היחידה הפכו למין "מועדון", שם נערים עולים רבים נוהגים להתכנס, הן למפגשים בלתי פורמליים (כקבוצת השתייכות ברורה) עם העובדים, והן לפעילויות מתוכננות ולפגישות טיפוליות.

על מנת לחזק את הנערים קבענו תוכנית עבודה שנתית, אשר מתקיימת זו השנה השלישית. כאמור, בכל תחילת שנת הלימודים, נערכות פגישות פורמליות בכל בתי הספר בעיר. לאחריהן, גל של פניות חדשות מגיע ליחידה. בתחילת הטיפול הפרטני, מושקע מאמץ לגלות גרעיני מנהיגות מבין המטופלים, וכך הם הופכים ל"ועד" המייצג (אולם לא באופן דמוקרטי) את ציבור העולים מטופלי היחידה. ועד זה משמש כיועץ לקביעת התוכניות, וגם עוזר בפרסומן ושיווקן של תוכניות אלה בקרב המטופלים האחרים. הועד הוקם במטרה לפתח מנהיגות מקומית, אשר מושכת מטופלים להשתתף בפעילויות היחידה. התוכנית כוללת פעילויות בתחומים שונים, כגון אולפניות; סמינרים ציונים; מסיבות; סדנאות טיפוליות (הכנה לצה"ל, ולחיי המשפחה; דרמה טיפולית; חיים ללא סמים או אלימות); קשר ישיר עם מדריכת נוער מהגדנ"ע; סדנאות הורים; וכו'.

מדדי ההצלחה של עבודת היחידה:

כאמור, תפיסת הטיפול בנוער עולה בהרצליה מתבססת על ראייה כוללת של מצוקות כלל הנערים בעיר, כאשר המטרה המרכזית היא חיזוקם האישי, הן כמתבגרים והן כעולים, באמצעות חיזוקם של כל מרכיבי התא המשפחתי, ושילוב מוצלח של הנערים בחברה הישראלית, בחברת בני גילם "הרגילה", ובמערך הבית-ספרי. עם זאת, האפשרות להערכת הצלחת התוכנית היא קשה ומסובכת. ראשית, יש מגוון רב של תחומים הנכללים בתוכה. שנית, כל אחד מהתחומים כולל בתוכו מגוון רחב של פעילויות. ושלישית, חלק משמעותי של התוכניות אינו מביא לתוצאה קונקרטיה הניתנת למדידה מדויקת. לכן, מוסכם שלגבי יחידות לקידום נוער, בשונה מארגונים אחרים, הערכת פעילויותיהן אינה יכולה להתבסס על מדד

יחיד, אלא שיש להתייחס למגוון של מדדים שונים, כולל אלה שלגביהם אין תוצאה מוחשית הניתנת לכימות.

כיצד ניתן להעריך את הצלחתה של תוכנית? ראשית כל, ולמרות המורכבות, ניתן לראות בסטטיסטיקה הרשמית של משטרת ישראל מדד מסוים של הצלחה או כישלון. במישור זה חשוב להדגיש שהבעיה העיקרית של הרישום הפלילי היא שכמות בלתי ניתנת לקביעה של אירועים עבריינים אינה מוכרת למשטרה ("dark figure"). נוסף על כך, יש בסמכות המשטרה לסגור תיקים פליליים ע"י רישום פנימי (ולא פלילי) של "אין תביעה", בנימוק של עבירה ראשונה וקלה וכן מניעת הטלת סטיגמה. למרות המגבלות, הנתונים הרשמיים עשויים לשמש אומדן לגבי מעורבותם של נערים עולים בפעילות עבריינית בהרצליה.

בשלוש השנים האחרונות, נפתחו בהרצליה 927 תיקים פליליים נגד נערים ונערות, מתוכם כחמישית (185) נגד נערים עולים מחבר העמים. נתון זה הוא חמור משום שכל העולים מהווים פחות מ-7% מסה"כ הילדים והנערים בעיר. למרות זאת, אם נסתכל במגמות השינוי לאורך השנים נגלה מגמה של ירידה ברורה: בשנת 1994, בתחילת פעילותנו עם עולים, קרוב ל-30% מסה"כ התיקים היו כנגד נערים עולים. בשנים 1995-1996, אחוז זה יורד ל-12%-13% בלבד, וזאת בניגוד הן למגמה הארצית של עליה מתונה באחוז העולים מחבר העמים מתוך סה"כ התיקים (מ-10.7% בשנת 1994 עד ל-14.5% בשנת 1996), והן למגמות המחוזית והמרחבית של יציבות (סביב 11%).

נתון חיובי נוסף ניתן למצוא בהתפלגות פתיחת התיקים לפי גיל האחריות הפלילית. אחוז הנערים העולים הבוגרים (16-17), העונים לקריטריונים של טיפול ביחידה), מתוך סה"כ התיקים נגד בוגרים הינו 23.6%, נתון חמור בפני עצמו. יחד עם זאת, אם נתמקד בהתפתחות שחלה במהלך שלוש שנות התוכנית, נגלה גם כאן מגמה של ירידה ברורה: בשנת 1994, העולים היו כשליש מסה"כ התיקים נגד בוגרים בשנה, בשנת 1995 חלקם יורד לכ-15% ובשנה האחרונה מצטמצם לכ-8% בלבד. לעומת זאת, המגמה בקרב הנערים העולים הצעירים (בגילאי 12-15, שרק מיעוטם מטופלים ביחידה), היא הפוכה ושלילית: בשנות 1994-1995 הם היוו רק כ-6% מסה"כ התיקים שנפתחו כנגד צעירים, כאשר בשנה האחרונה הוא עולה לכ-25% והופך לנתון מדאיג.

מאחר והיחידה לקידום נוער היא הגורם היחיד בעיר המעניק מסגרת טיפולית-ייעוצית לנערים עולים מעל גיל 14, ואשר מציע מסגרת תמיכתית והפגתית, נוכל להסיק כי יש ליחידה חלק חשוב בהצלחה זו. הוכחה נוספת לכך היא האחוז הגבוה של נערים הפונים בעצמם ליחידה לבקשת עזרה. בעיר מתגוררים כ-700 נערים עולים בלבד (בנים ובנות) בין הגילאים 14-18. בכל שנה היחידה מטפלת באופן פרטני ביותר מ-70 נערים (רובם בנים). כלומר, בחישוב מצטבר, היחידה מגיעה לטיפול ישיר באחוז מאד משמעותי מכלל האוכלוסייה של נוער עולה בעיר. במילים אחרות, מאמצי מניעת ההידרדרות מכוונים לציבור רחב של צרכנים, ולא רק לגרעין של נערים למעשה מנותקים, לפי המנדט ההיסטורי בקידום נוער. בהקשר זה חשוב להוסיף שמספרם (האבסולוטי והיחסי) של הנערים המנותקים קטן עם השנים וזאת כנראה בהשפעה ישירה, הן של הטיפול ביחידה, והן של שיתוף הפעולה עם בתי הספר בעיר, המתבטא במוכנות של המערכת להכיל במסגרתם נערים בעייתיים (עקרון "עד אחרון התלמידים").

מעבר למספרים, גם ההערכה הסובייקטיבית על הטיפול ביחידה, הן פנימית, והן חיצונית של הגורמים השונים (הנערים עצמם ומשפחותיהם, והגורמים המקצועיים, כגון יועצות או קצינות ביקור סדיר), היא חיובית מאד. לאחר הטיפול הפרטני והשתתפות בתוכניות הקבוצתיות: הנערים מחוזקים; איכות החיים של המשפחות משתפרת; ההורים חשים יותר ביטחון באופן בו מגדלים את ילדיהם; ההתחברויות של עולים עם קבוצות שליליות העוסקות בפעילות עבריינית פוחתת; ושילובם של הנערים בבתי הספר היא טובה יותר. חשוב להוסיף שלרוב הנערים שסיימו את הטיפול ביחידה לא נזקקו להשקעה נוספת על מנת להשתלב בכיתותיהם. עצם חיזוקם האישי, הלימודי והחברתי העלה את ביטחונם ודימוים העצמי הירוד, ואיפשר להם לפתח כלים על מנת להשתלב בחברת בני גילם הנורמטיביים. למרות זאת, הנערים הביעו בהזדמנויות שונות התנגדות נחרצת להשתתף בפעילויות עם הנוער הותיק המטופל ביחידה. זאת בעיקר עקב המפגש הקשה שלהם כעולים אירופיאיים עם בני עדות המזרח, והתייחסותם השלילית כלפיהם כאל בני תרבות נחותה (וייל-טנע והופמן, 1995). היום, ניתן לומר שכלל הנערים בעיר, הוריהם, והגורמים המקצועיים, הבית ספריים והעירוניים, רואים בעובדים ביחידה מומחים וכתובת לפניה לקבלת עזרה, ייעוץ והכוון בכל הנוגע לטיפול בנוער עולה.

מסקנות והמלצות:

גל העלייה הנוכחי ממשיך: בשנים הבאות צפויים להגיע לארץ בין 300 ל-400 אלף עולים נוספים, בעיקר מהמדינות הסלאביות (לשכת הקשר, תקשורת אישית, 1997). הניסיון הרב שהצטבר בטיפול בנערים עולים המתקשים בקליטתם מלמד שחשוב ליצור מסגרת תמיכתית שתאפשר להם, בשלב ראשון, להתחזק בכל החזיתות בתהליך הקליטה, ובהמשך ובמקביל לשלבם במסגרות הנורמטיביות לבני גילם. לפי גישה זו, ניתן לקשור את מרבית הסטיות החברתיות של קטינים עולים להתנהגות שמקורה במשבר העלייה הנוסף על משבר ההתבגרות. משבר המתבטא בחוסר תיפקודם של התאים המשפחתיים, הקונפליקטיים התרבותיים בין ארץ המוצא והארץ הקולטת, וחוסר יכולתם להשתלב בחברת בני גילם ובמערכות הפורמליות. ניתן להסיק כי כאשר משבר ההגירה מלווה בתמיכה טיפולית מניעתית רחבה ברמות שונות, התוצאה היא הקטנת שיעורי הפשיעה וסטיות חברתיות בקרב הנוער המהגר. במישור הזה, יש ליחידות קידום נוער, בזכות תפיסתן ושיטותיהן הטיפוליות-ייעוציות הייחודיות, תפקיד חשוב בטיפול באוכלוסייה קשה זו.

בראיה לעתיד, חשוב להרחיב את התפיסה המסורתית בכל הקשור לטיפול בנערים עולים. ראשית, הטיפול בנער עצמו חייב לכלול באופן פעיל את הוריו, ואת הגורמים המקצועיים בתוך בתי הספר; שנית, מומלץ גם להרחיב את הגדרות אוכלוסיות היעד המסורתיות של היחידות, בשני מישורים:

טיפול אינטנסיבי ושיווינוני גם בבנות עולות, הנתקלות באותם הקשיים כמו אלה של הבנים, אך הזכות לתוכניות ותקציבים מצומצמים יותר;

טיפול מונע בעולים צעירים יותר, הנכנסים לגיל ההתבגרות. המסקנות של נסיון אמפירי אשר נערך בימים אלה ביחידה מראות על יעילות הטיפול בנוער צעיר (בין הגילאים 11-14) לטווח ארוך.

נוער עולה בסיכון: מודל יישובי למניעת "הסיכון"

סרג'יו הרצוג*

- איזיקוביץ, ר. ובאק, ר. (1991), "מודלים המנחים את חינוכם של ילדים עולים בישראל", עיונים בחינוך, 55, עמ' 33-50.
- אייזנשטדט, ש. (1979), דיפרנציאציה וריבוד חברתי, ירושלים, מאגנס.
- אמיר, מ. וצלנוק, פ. (1997), "התנהגות סוטה ועבריינות נוער עולה מארצות חבר העמים - דו"ח ביניים", תל אביב, עמותת "עלם".
- גיבור, ח. וגרניאק, מ. (1996), "אלימות מהי וכיצד נבנתה תוכנית להתמודד עם התופעה", מניתוק לשילוב, 7, עמ' 66-73.
- דוידסקו, ר. (1996), "מודל עבודה קבוצתי באמצעים אמנותיים עם נוער עולה בסיכון", מניתוק לשילוב, 7, עמ' 53-60.
- הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה (1996), שנתון סטטיסטי לישראל, ירושלים.
- וייל-טנא, ל. והופמן, א. (1995), "צרכים ומענים דיפרנציאליים בטיפול במתבגרים עולים מברית-המועצות", חברה ורווחה, 1, עמ' 7-30.
- כהן, ד. ובן-דוד-גירסי, נ. (1996), "חיים בחברה רב-תרבותית - דמוקרטיה", ירושלים, אלכ"א.
- להב, ח. (1996), "נוער עולה בסיכון - האתגר ודרכי ההתמודדות", ירושלים, משרד החינוך.
- לשם, א. (1992), "שיקולים ומגבלות בבחינת השפעת העליה מבריה"מ על ביקוש לעובדים סוציאליים במערכת שרותי הרווחה", בטחון סוציאלי, 38.
- מירסקי, י. ופראוור, ל. (1992), לעלות כמתבגר - להתגבר כעולה, ירושלים, מכון ואן-ליר.
- פינטו, י., תמנע, ע. ובלוגורודסקי, א. (1995), "מפגשים בין נוער עולה ונוער ותיק ביחידה לקידום נוער", מניתוק לשילוב, משרד החינוך.

Grinberg, L. and Grinberg, R. (1989), Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile, New Haven, Yale University Press.

Sellin, T. (1938), Culture Conflict and Crime, New York, Social Science Research Council.